Hz. Peygamber'in kendisine bir mektup yazarak yanlışlık sonucu öldürülen Eşyem ed-Dıbâbî'nin karısına diyetinden pay vermesini emrettiğini belirtmiş, Hz. Ömer de kanaatinden vazgeçerek bu rivayete göre hareket etmiştir.

Dahhâk'in **ridde*** savaşlarında (11/632) şehid düştüğü sanılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

el-Muvaṭṭaʾ, "ʿUḳūl", 9; *Müsned*, III, 452; İbn Mâce, "Diyât", 12; Ebû Dâvûd, "Ferâʾiż", 18; Tirmizî, "Diyât", 18, "Ferâʾiż", 18; Vâkıdî, *el-Meġāzî*, I, 7, 349; III, 973, 982; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 447, 464, 467; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt*, II, 162-163; IV, 274; Belâzürî, *Ensâb*, I, 382, 455, 513, 531; İbn Abdülber, *el-İstîʿâb*, II, 206-207; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ġābe*, III, 47-48; İbn Hacer, *el-İṣâbe*, II, 206; a.mlf., *Tehẕîbü't-Tehẕîb*, IV, 444; *Tecrîd Tercemesi*, III, 244; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), IX, 83-88; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtîbü'l-idâriyye* (Özel), II, 106-108; Zuhûr Ahmed Azhar, "eḍ-Ḍaḥḥâk b. Süfyân", *UDMİ*, XII, 296-297.

İsmail L. Çakan

DAHHÂKİYYE

(الضحاكية)

Hâricîler'in İbâzıyye fırkasına mensup olan Dahhâk b. Kays eş-Şârî'ye bağlı bir zümrenin adı (bk. İBÂZIYYE).

DAHÎL

(الدخيل)

Arapça'daki yabancı asıllı kelimeler için kullanılan terim.

Arapça **duhûl** "içeri girmek" kökünden türeyen **dahîl** "yabancı, misafir, sığınıtı" gibi anlamlara gelir; bir terim olarak Araplar'ca bilinmeyen ve Arapça'da bulunmayan kavramları karşılamak üzere başka dillerden alınan kelimeleri ifade eder.

Arapça'da bilinebilen en eski dahîl kelimeler Sumerce olup Mezopotamya'da Sumerler'le birlikte yaşamaya başlayan ve Sâmî milletlerin ecdadı kabul edilen Akkadlar vasıtasıyla bu dile girmişlerdir. Mezopotamya'ya Güney Arabistan'dan geldikleri sanılan Akkadlar, daha önce Asya'dan gelmiş olan Sumerler'in yazı sistemleri (çivi yazısı) başta olmak üzere hemen bütün kültür unsurlarını benimsemişler ve dillerinden de birçok kelime almışlardır. Bu kelimeler Akkadca'dan yalnız Arapça'ya değil diğer Sâmî dillere de geçmiştir. Araplar'ın Akkadlar ve onların devamı olan Asurlular ve Bâbilliler'le doğrudan münasebetlerinin kısa ve sınırlı olduğu (bk. AMÂLİKA) göz önüne alınırsa Sumerce kökenli Akkadca kelimelerin daha çok Ârâmîce, Süryânîce ve İbrânîce gibi diğer Sâmî diller vasıtasıyla Arapça'ya girdiği anlaşılır. Özellikle kuzeydeki Ârâmîler'le Hicaz bölgesindeki Araplar arasında ticaret ve siyaset alanındaki ilişkiler oldukça gelişmiş durumdaydı. Bu sebeple Arapça'ya Ârâmî dilinden yerleşik hayat, sanat ve felsefeyle ilgili çeşitli kelime ve tabirler girdi. Öte yandan Araplar'ın yine Sâmîler'den olan güney komşuları Yemenliler'le münasebetleri çok daha ileri derecedeydi. Kahtânî Arap asıllı Yemenliler'in yerleşik bir hayatı vardı; kültürleri farklı, dilleri de Habeşçe'ye daha yakındı ve ayrı bir alfabe ile yazılıyordu. Ancak Hicaz Arapları ile kültürel, ekonomik ve dinî bağları olabildiğince güçlüydü; ayrıca çok eski dönemlerden itibaren Yemen'deki Maîn, Huzâa, Evs ve Hazrec kabilelerinden birçok kişi kuzeye göç etmiş ve buradaki Araplar'la tamamen kaynaşmıştı. Aynı şekilde siyasî ve iktisadî sebeplerle tarihin çeşitli devirlerinde kuzeyliler de güneye göçerek onlarla karışmışlardır; bunun yanında bölgeler arasındaki ticarî seyahatler her dönemde devam etmiştir. Bu münasebetlerle ortaya çıkan karşılıklı etkileşimde galip olan Hicaz Arapçası olmakla beraber o da Yemen Arapçası'ndan ve dolayısıyla Habeşçe'den birçok kelime almıştır. Fakat Arapça'daki asıl yabancı kelimeler, bu yakın akraba Sâmî dillerden gelenler bir yana bırakılırsa Farsça, Türkçe, Grekçe, Latince, İspanyolca, İtalyanca, Fransızca ve İngilizce gibi başka dil ailelerine mensup dillerden gelen kelimelerdir (bk. *DİA*, III, 284).

İslâmiyet'ten sonraki Arapça'ya dair ilk ve esaslı çalışmaların hareket noktasını İslâm'ın mukaddes kitabı Kur'ân-ı Kerîm teşkil etmiş ve İslâm âlimleri onu doğru okuyup doğru tesbit edebilmek, doğru anlayıp doğru anlatabilmek için çok büyük çaba harcamışlardır. Bu arada içerisinde dahîl kelime bulunup bulunmadığı konusu da dil, kıraat ve tefsir âlimleri arasında münakaşa mevzuu olmuş ve bu münakaşalar, "Biz onu anlayasınız diye Arapça bir Kur'an olarak indirdik" (Yûsuf 12/2) meâlindeki âyetle aynı hususa işaret eden diğer âyetlerin ışığında cereyan etmiştir. Bu âyetleri tefsire tâbi tutmadan olduğu gibi kabul edenler, Kur'ân-ı Kerîm'de ve dolayısıyla o günkü Arapça'da herhangi bir yabancı kelime bulunmadığı görüşünü benimsemişlerdir. Ancak buna rağmen Kur'an'da yabancı olduğundan şüphe edilmeyen bazı kelimelerin yer aldığı bir gerçek olup üzerinde durulan husus, bu durumun anılan âyetlerle tezat teşkil edip etmediğidir. Yabancı kelimelerin mevcudiyetini kabul eden âlimlerin izahına göre bu kelimeler Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûlünden önce Arapça'ya girmiş ve Arapçalaşmış (muarreb) kelimelerdir; dolayısıyla bu husus ile âyetler arasında çelişki söz konusu değildir.

İslâmiyet'in gelişinden sonraki fetihler Araplar'ı daha önce hiç münasebetlerinin olmadığı veya çok az ilgilendikleri birçok milletle ilişki kurmaya sevketti. Böylece müslüman Araplar eskiden bilmedikleri çeşitli yeniliklerle karşılaştılar ve bunlarla birlikte de Arapça'ya Farsça, Süryânîce, Grekçe, Türkçe, Kıptîce, Berberîce gibi dillerden çok sayıda kelime geçti. İlk üç dil, "ihticâc (veya istişhâd) asırları" denilen ve şehirli dilinde 150 (767), bedevî dilinde 350 (961) yılına kadar devam eden dönemde kendini göstermiş, özellikle de bunlardan Farsça ve Süryânîce (geniş bilgi için bk. ÂRÂMÎCE) daha tesirli olmuştur. Ancak Süryânîce'nin tesiri en çok Pehlevîce, Grekçe ve Latince'den aldığı kelimeleri Arapça'ya nakletmek şeklindedir; meselâ **namus** (Gr. **nomos**), **kānun** (Gr. **kanon**) gibi. Arapça'ya doğrudan doğruya Grekçe'den giren kelime sayısı çok azdır. Farsça asıllı dahîl kelimelerin en meşhuru Kur'an'da da yer alan **firdevs** (cennet) olup aslı Avesta dilinde (Eski Orta Farsça) "etrafı duvarla çevrili arazi, özel bahçe" anlamına gelen **pairi-daézadır**; bu kelime **paradeisos** şeklinde Grekçe'ye de (Lat. **paradisus**) geçmiştir.

Türkçe ile Arapça arasındaki münasebetin bu iki dilin tarihinde ayrı bir yeri ve önemi vardır. Zira Türkçe Arapça'nın en çok alışverişte bulunduğu dillerden biridir. Türk-Arap münasebetleri Hz. Ömer'in halifeliğinin son yıllarında başlamış ve gittikçe artarak devam etmiştir. III. (IX.) yüzyılda Türkler'in gruplar halinde İslâmiyet'i kabul etmesi, Abbâsî sarayında güç ve nüfuzlarının artması, Selçuklular'ın Arap ülkelerine girmeleri ve nihayet Anadolu'ya yerleşen Türk hâkimiyetinin bütün Arap dünyasını uzun süre içine alışı, her iki dilde de kaçınılmaz etkiler bırakmıştır. Arapça'da yer alan Türkçe kelimelerin daha çok askerî, idarî ve av kavramlarıyla ilgili olduğu

görülmektedir; meselâ **harbun şetûn** "çetin savaş"; **saḳr** "çakır (kuşu), av doğanı" (bk. Onat, I, 244, 262) gibi (bu konudaki diğer çalışmaların listesi için bk. *DİA*, III, 284).

Arapça'ya yabancı kelime girişinin, özellikle Grekçe ve Sanskritçe eserlerin tercümesine başlanılan VIII. yüzyılın sonlarından itibaren arttığı görülür. Bu tercümeleri yapanların, ayrıca felsefe ve benzeri diğer ilimlerle meşgul olanların çoğu Arap asıllı olmadığından Arapça'da karşılığı bulunduğu halde bazı kavramları, birtakım hayvan, bitki adlarını ve teknik terimleri tercüme edememişler, ya olduğu gibi bırakmışlar veya kendi dillerindeki karşılıklarıyla çevirmişlerdir. Zamanla Arap ilim adamları da bu yabancı kelimeleri birer terim olarak kullanmaya başlamışlar, böylece **verd**, **nercis** (**nergis**) ve **yâsemin** gibi kelimelerin rahatça Arapça'ya girip bu dildeki karşılıklarını unutturacak derecede kabul görmelerine sebep olmuşlardır. Ayrıca bu kelimelerden Arapça'da karşılıkları bulunan bazılarının telaffuzlarının daha kolay olması, bunun yanı sıra daha zengin duygu ve çağrışımlara yol açmaları da yerleşmelerinde rol oynamıştır.

Arapça'nın Avrupa dilleriyle temasında Haçlı seferlerinin önemli etkisi olmuş ve Arapça'ya bazı kelimeler bu yolla girmiştir. XIX. yüzyılın başından itibaren ise Arap dünyası ile Avrupa arasında yakın bir temas devri başlamıştır. Napolyon'un Mısır seferi (1798) bu dönemin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Mısır'a beraberinde birtakım âlimleri de getiren Napolyon Arapça eserler basmak üzere Kahire'de bir matbaa kurmuş, rasathane, kütüphane ve çeşitli okullar açmış, Fransızca, Türkçe, Arapça gazeteler çıkarmış ve tercüme hareketlerine önem vermiştir. Mısır'daki bu Avrupa tesiri zamanla diğer Arap ülkelerine ve Arapça konuşulan Avrupa kolonilerine de yayıldı. Bütün bu temas ve tesirler Arapça'da yeni ve yabancı mefhumların ifadesi zaruretini doğurdu. Birçok ilim, teknik ve sanat terimini karşılamakta güçlük çeken mütercimler, bir taraftan yabancı kelimeler kullanırken diğer taraftan yeni kavramları yeni tabir ve terimlerle karşılamaya çalıştılar. Günümüzde ise milletlerarası münasebetler çok yönlü olarak artmış, teknolojik gelişmeler sınırları, zaman ve mesafe kavramlarını âdeta ortadan kaldırdığından her türlü münasebet kaçınılmaz hale gelmiş, dolayısıyla diller arasındaki karşılıklı etkileşim de daha hızlı bir gelişme seyrine ulaşmıştır. Arap dünyası ile Avrupa milletleri arasında iktisadî, siyasî ve kültürel münasebetlerin gelişmesi, orta ve yüksek öğretim kurumlarında okutulan yabancı dil dersleri, karşılıklı ilim adamı değişimi ve Avrupa dilleriyle yazılmış eserlerin tercüme edilmesi gibi faktörler de Arapça'ya ve lehçelerine çeşitli ilim ve sanatlara dair birçok kelimenin girmesinde etkili olmuştur ve olmaya devam etmektedir.

Başka dillerden alınan kelimelerin bir kısmının girdikleri dilin ses özelliklerine uydukları ve bazı değişikliklere uğrayarak yeni şekiller kazandıkları bilinen bir husus olup bu durum Arapça'ya giren kelimelerde de görülür. Bu şekilde Arapça'ya geçen kelimeler, değişiklik durumu ve eskiliği-yeniliği gibi özellikleri hesaba katılarak dilciler tarafından üç grupta ele alınır.

a) Dahîl. Eski olsun yeni olsun Arapça'ya girdikten sonra büyük bir değişikliğe uğramadan kullanılan yabancı kelimelerdir. Ancak dahîl diğer terimlerden daha geniş kapsamlıdır ve umumiyetle muarreb kelimesiyle eş anlamda kullanılmakla birlikte yerine göre hepsini birden ifade eder.

b) Muarreb. İhticâc asırlarında Arapça'ya giren ve Arapça'nın özelliklerine göre bazı değişikliklere uğrayarak kullanılan kelimelerdir. Dilcilere göre bir kelimenin muarreb sayılabilmesi için iki şart gereklidir. Birincisi, kelimenin harflerinde ve kalıbında Arapça'nın esaslarına göre değişiklik yapılmış olması, ikincisi ise kelimenin Arapça'ya ihticâc döneminde girmiş olup Kur'ân-ı Kerîm veya hadiste bulunması yahut da sözleri delil gösterilebilen önemli edip ve âlimlerce kullanılmış olmasıdır.

c) Müvelled. Bu tabir, ihticâc devrinden sonra Arapça'ya başka dillerden giren veya türetme yoluyla bu dile kazandırılan yeni kelimeler için kullanılmaktadır.

Arapça'daki yabancı unsurların tesbitiyle ilgili çalışmaların çok eski bir tarihi vardır. Hicrî I. yüzyılın ilk yarısından itibaren Kur'ân-ı Kerîm'e ve dolayısıyla fasih Arapça'ya diğer lehçelerden, akraba dillerden veya yabancı dillerden geçen kelimeler üzerinde durulduğu görülmektedir. Abdullah b. Abbas'ın (ö. 68/687-88), Kur'ân-ı Kerîm'deki garîb (nâdir) kelimelerin hangi lehçelere ait olduğunu göstermek için telif ettiği *Ġarîbü'l-Ḳur'ân* (Âtıf Efendi Ktp., nr. 2815/8, vr. 102-107) adlı eseri bu çalışmaların ilki kabul edilir. Daha sonra Arapça'ya girmiş (dahîl) ve Arapçalaşmış (muarreb) kelimeler hakkında ayrı ayrı kitaplar yazılmıştır. Bunlardan en çok tanınanlar, Ebû Mansûr el-Cevâlîkî'nin (ö. 540/1145) *el-Muʿarreb*'i, Şehâbeddin Ahmed el-Hafâcî'nin (ö. 1069/1659) *Şifâ'ü'l-ġalîl*'i ve Eddî Şîr'in (ö. 1915) *el-Elfâẓü'l-Fârisiyyetü'l-muʿarrebe*'sidir. Eddî Şîr'in eseri sadece Farsça'dan geçen kelimeleri değil yaklaşık on beş dilden Arapça'ya girmiş kelimeleri ihtiva etmektedir. Yeni çalışmalardan Hilmî Halîl'in *el-Müvelled fi'l-ʿArabiyye* (Beyrut 1945) adlı eserini de zikretmek gerekir (bu sahada yapılan diğer çalışmalar için bk. *DİA*, III, 284; Ahmed eş-Şerkâvî İkbal, s. 64-65).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, "dḫl" md.; *Kāmus Tercümesi*, "dḫl" md.; Ahmed Şerkâvî İkbal, *Muʿcemü'l-meʿâcim*, Beyrut 1987, s. 64-65; Mevhûb b. Ahmed el-Cevâlîkî, *el-Muʿarreb* (nşr. Abdürrahîm), Dımaşk 1990, ayrıca bk. nâşirin mukaddimesi, s. 13-88; İbnü'l-Cevzî, *Fünûnü'l-efnân* (nşr. Hasan Ziyâeddin Itr), Beyrut 1987, s. 341-351; Süyûtî, *el-Müzhir*, I, 266-320; a.mlf., *el-Müheẕẕeb fîmâ vaḳaʿa fi'l-Ḳurʾân mine'l-muʿarreb* (nşr. Tihâmî er-Râcî el-Hâşimî), Muhammediye, ts. (Sundûku İhyâi't-türâsi'l-İslâmî); Hafâcî, *Şifâ'ü'l-ġalîl*, İstanbul 1282; C. Zeydan, *Târîḫu'l-luġati'l-ʿArabiyye*, Kahire 1904; Mustafa eş-Şihâbî, *el-Muṣṭalaḥâtü'l-ʿilmiyye*, Dımaşk 1965, s. 18-28 vd.; Hüseyin Küçükkalay, *Kur'an Dili Arapça*, Konya 1969, s. 204-216; Muhammed el-Antâkî, *el-Vecîz fî fiḳhi'l-luġa*, Beyrut 1969, s. 442-460; Ali Abdülvâhid Vâfî, *Fiḳhü'l-luġa*, Kahire 1973, s. 171-172, 199-216; Mustafa Sâdık er-Râfiî, *Târîḫu âdâbi'l-ʿArab*, Beyrut 1394/1974, I, 200-212; Subhî es-Sâlih, *Dirâsât fî fiḳhi'l-luġa*, Beyrut 1983, s. 314-327; Hilmi Halîl, *el-Müvelled fi'l-ʿArabiyye*, Beyrut 1985; Abdüssabûr Şâhin, *Dirâsât luġaviyye*, Beyrut 1986; İbrâhîm es-Sâmerrâî, "ed-Daḫîl fi'l-ʿArabiyye", *MMİADm.*, III/40 (1965), s. 608-614; Muhammed Selâhaddin el-Kevâkibî, "el-Kelimâtü'd-daḫîle ʿale'l-ʿArabiyyeti'l-aṣîle", *MMLADm.*, III/50 (1975), s. 484-493; IV/50 1975), s. 737-758; A. Schaade-Kampffmeyer, "Arabistan", *İA*, I, 512-523; Nihad M. Çetin, "Arap", *DİA*, III, 283-285; v. Soden, *AHW*, II, 710; *Webster's Third*, s. 1636; Naim Hâzım Onat, *Arapça'nın Türk Diliyle Kuruluşu*, İstanbul 1944, I, 244, 262.

ZÜLFİKAR TÜCCAR

DÂHİL MEDRESESİ

Osmanlı medrese sisteminde temel derecelerden biri (bk. MEDRESE).